

آینده‌پژوهی وضعیت اشتغال زنان در منطقه‌ی خاورمیانه

با تأکید بر جای‌گاه ایران

زهرا پیشگاهی‌فرد*، ام‌البنی پولاب**

چکیده: یکی از مهم‌ترین معیارها برای سنجش درجه‌ی توسعه‌یافتگی یک کشور میزان اهمیت و اعتباری است که زنان جامعه در زمینه‌های مختلف علمی، اقتصادی، اجتماعی و سیاسی دارا هستند. اشتغال زنان به‌عنوان یکی از مؤلفه‌های توسعه‌ی اقتصادی همواره ارزیابی و سنجش می‌شود و قالبی از برنامه‌ریزی‌های دورنگرانه‌ی کشورها است. رقابت میان کشورهای خاورمیانه در زمینه‌های مختلف، توسعه‌ی اشتغال زنان را هدف می‌گیرد و جمهوری اسلامی ایران در صدد است که در افق ۱۴۰۴ بالاترین قله‌ی اهداف توسعه‌یافتگی را فتح کند و طبیعتاً رشد اشتغال زنان نیز نسبت به سایر کشورهای منطقه مدنظر است. مقاله‌ی حاضر که مستخرج از تحقیقی در این زمینه است با استفاده از روش نمونه‌گیری چندمرحله‌ای، طی یک دوره‌ی ۳۵ ساله، وضعیت اشتغال زنان را در کشورهای منطقه‌ی خاورمیانه مقایسه می‌کند و با استفاده از تکنیک سری‌های زمانی، چشم‌انداز اشتغال زنان از امکانات شغلی مناسب‌تری نسبت به منطقه بهره‌مند شوند و در رتبه‌ی پنجم منطقه قرار گیرند و با توجه به روند رشد شاخص نسبی اشتغال زنان حتی امکان دستیابی ایران به رتبه‌ی اول یا دوم خاورمیانه قابل انتظار خواهد بود.

واژگان کلیدی: توسعه‌ی جنسیتی، اشتغال زنان، سند چشم‌انداز.

مقدمه و طرح مسئله

یکی از مهم‌ترین معیارها برای سنجش توسعه‌یافتگی یک کشور میزان اهمیت و اعتباری است که زنان در آن کشور دارا هستند. در جوامع پیشرفته‌تر و توسعه‌یافته‌تر، حضور زنان مؤثرتر و پررنگ‌تر است و

zfarid@ut.ac.ir

sorour1334@yahoo.com

* دانشیار دانشگاه تهران

** دانشجوی دکتری جغرافیای سیاسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۸۷/۱۲/۲۰ تاریخ پذیرش: ۱۳۸۸/۰۶/۱۶

حضور زنان و مشارکت‌شان در عرصه‌های مختلف فعالیت تأثیر بسیار بر روند توسعه و افزایش کمی و کیفی نیروی انسانی جامعه خواهد گذاشت.

محققان توسعه امروزه بر این باورند که از میان سرمایه‌های فیزیکی، تکنولوژیک و انسانی، متغیر اصلی و با اهمیت، سرمایه‌ی انسانی و بهره‌وری صحیح از آن است. بی‌تردید جامعه‌ای که در تربیت و بهره‌گیری متناسب از نیروی انسانی ناکارآمد باشد قادر به توسعه نخواهد بود (تودارو، ۱۳۷۵: ۸۲).
حدود نیمی از این سرمایه‌ی انسانی را زنان تشکیل می‌دهند که اگر به استعداد‌های بالقوه‌ی آن‌ها توجه شود، می‌توانند به یک منبع سرمایه‌گذاری عظیم تبدیل شوند.

زنان به‌دلایل بسیار می‌توانند شوق به کار و فعالیت در بیرون از خانه داشته باشند. چنان‌چه عوامل اقتصادی از مهم‌ترین اشتیاق‌هاست که به آن‌ها استقلال مالی می‌دهد و زنان با بالا بردن قدرت خرید خانواده، شرایط ارتقای نقش خود در خانواده را نیز فراهم می‌کنند. در چند دهه‌ی اخیر، افزایش حضور زنان در بازار کار به رشد اقتصادی جهان افزوده است و حضور زنان در عرصه‌های اقتصادی مانند تجارت و مدیریت و تبلیغات افزایش یافته است. بنابراین قابلیت‌های زنان هم‌پای مردان در کشورهای غربی سنجیده و ارزیابی می‌شوند و شانس تقریباً برابر را برای جذب شدن در بازار کار به‌دست می‌آورند.
امروزه، با مکانیزه شدن تولید و بی‌نیازی به قدرت جسمانی نقش اساسی را در اقتصاد جهانی دارند چنان‌چه حضور آن‌ها دیگر تنها به بخش خدماتی اقتصاد مانند آموزش و پرورش یا بهداشت و درمان محدود نمی‌شود.

به گزارش صندوق توسعه‌ی زنان سازمان ملل^۱، زنان در جهان عرب کمتر از ۲۸ درصد نیروی کار را تشکیل می‌دهند، به‌خصوص در مصر و لبنان که کمتر از ۲۲ درصد کل نیروی کار را به خود اختصاص می‌دهند. در حالی که در عربستان سعودی این نسبت فقط ۵ درصد و کمترین میزان در جهان است (روزنامه‌ی همشهری، ۸۷/۲/۲۴).

آمارهای موجود در کشورهای خاورمیانه نشان‌دهنده‌ی پیشرفت قابل ملاحظه‌ی شاخص رفاه زنان در سطح آموزش، باروری و میانگین عمر است، اما حضور زنان در عرصه‌ی مشارکت اقتصادی از پیشرفتی قابل ملاحظه برخوردار نبوده است.

1. UNIFEM

آینده‌پژوهی وضعیت اشتغال زنان در منطقه‌ی خاورمیانه با تأکید بر جایگاه ایران ۹۱

اندازه‌گیری شاخص‌های اشتغال در زنان از سنین ۱۵ و بالاتر محاسبه می‌شود. مطالعه‌ی فعالیت‌های اقتصادی و شغلی زنان در سه بخش کشاورزی، صنعت، خدمات انجام و در نهایت این سه شاخص به‌عنوان شاخص اشتغال زنان منظور می‌شود.

یکی دیگر از شاخص‌های مهم در اشتغال زنان فعالیت اقتصادی و شغلی آن‌ها در فعالیت‌های اقتصادی خانوادگی است که به‌دلیل اهمیت آن‌ها در مطالعات بین‌المللی به‌صورت جداگانه از شاخص اشتغال و به‌عنوان شاخص مشارکت در فعالیت‌های اقتصادی خانوادگی مطالعه و اندازه‌گیری می‌شود. برای مثال می‌توان از صنعت فرش دست‌بافت نام برد که در ایران بسیار متداول است و به‌صورت خانوادگی و با مشارکت مؤثر و جدی زنان صورت می‌گیرد. زنان با مشارکت در فعالیت اقتصادی موصوف، ضمن این که برای خانواده‌ی خود درآمدزایی می‌کنند، موجب ارتقای شاخص مذکور می‌شوند که یکی از شاخص‌های مهم فعالیت اقتصادی زنان محسوب می‌شود. در اندازه‌گیری شاخص‌های مشاغل زنان برای کلیه‌ی کشورها سال ۱۹۹۰ میلادی، عدد صد فرض و در سایر سال‌ها اندازه‌گیری شاخص بر اساس شاخص مبنای سال ۹۰ میلادی انجام شده است. برای مثال در ارتباط با مجمع‌الجزایر مالدیو واقع در اقیانوس هند، شاخص اشتغال زنان در سال ۱۹۹۰ میلادی عدد صد و در سال ۲۰۰۸ به عدد ۲۳۳ رسیده است. جالب این که این کشور کوچک بالاترین شاخص اشتغال زنان را در جهان کسب نموده است.

در مقابل، در کشور بلغارستان شاخص اشتغال زنان از عدد صد در سال ۹۰ میلادی، به عدد ۶۹ در سال ۲۰۰۸ کاهش یافته است. اشتغال زنان در مجمع‌الجزایر مالدیو در فاصله‌ی ۱۸ سال، ۲/۳۳ برابر افزایش و در همین فاصله‌ی زمانی در زنان بلغارستان ۳۱ درصد کاهش یافته است.

در ۲۲ کشور خاورمیانه با توجه به ثابت بودن عدد شاخص صد از سال ۱۹۹۰ میلادی، ایران در سال ۲۰۰۸ بالاترین شاخص اشتغال زنان را با عدد ۱۸۰ و ارمنستان پایین‌ترین شاخص را با عدد ۶۷ کسب نموده است. بنابراین در مقیاس سال ۹۰ میلادی، تعداد زنان شاغل در ایران در سال ۲۰۰۸، ۱/۸ برابر شده و در مقابل در همین فاصله‌ی زمانی شاغلان زن ارمنستان ۳۳ درصد کاهش یافته است. اما با توجه به بالارفتن درصد اشتغال زنان در این بازه‌ی زمانی، عدد نسبت اشتغال زنان به مردان در ایران به نسبت کشورهای پیشرفته چون ایسلند پایین است که با درصد اشتغال ۷۰/۵ در رأس قرار دارد.

یکی از ویژگی‌های برنامه‌ی پنج‌ساله‌ی سوم توسعه، تأکید بر شاخص‌ها و ضرورت کاهش شکاف‌های جنسیتی نسبت به برنامه‌های قبلی بوده است و در بسیاری از زمینه‌ها از جمله شاخص

توسعه‌ی انسانی، آموزش و تأمین اجتماعی این شکاف کمتر شده اما در زمینه‌ی اشتغال وضعیت برعکس بوده است به طوری که میزان فعالیت زنان طی برنامه‌ی پنج‌ساله (۱۱/۸) تغییری نکرده است. در عین حال درصد بیکاری و اشتغال هر دو جنس در ابتدای برنامه تقریباً یکسان بوده، اما میزان اشتغال مردان افزایش و برای زنان در پایان برنامه کاهش یافته است (اکنونمیست، ۱۲ مهر ۱۳۸۷).

با گسترش دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی در کشور، در آینده‌ی نه‌چندان دور با افزایش سطح تقاضا برای اشتغال از سوی فارغ‌التحصیلان دانشگاهی روبه‌رو خواهیم شد و بدون شک با توجه به گرایش بیشتر زنان برای ورود به دانشگاه‌ها این تعداد بیشتر افزایش خواهد داشت. علت افزایش دلیل مشارکت زنان نه‌تنها افزایش تحصیلات دانشگاهی میان آن‌هاست، بلکه شرایط اقتصادی به‌گونه‌ای است که مردان به‌تنهایی نمی‌توانند عهده‌دار تأمین معیشت خانواده باشند و زنان باید هم‌پای آن‌ها فعالیت اقتصادی داشته باشند (مرکز آمار ایران، ۱۳۸۷).

نگاه جنسیتی می‌تواند فرصت‌های شغلی و اجتماعی را از زنان جامعه بگیرد و باعث ایجاد تبعیض جنسیتی در اشتغال شود که البته کمبود آگاهی زنان از حقوق فردی، اجتماعی و حرفه‌ای به این نابرابری کمک می‌کند. گزارش‌های توسعه‌ی انسانی متشکل از داده‌های بسیاری درباره‌ی شاخص‌های توسعه است. این گزارش‌ها هر سال تمامی کشورها را در زمینه‌هایی مانند درآمد سالانه، میزان باسوادی، میزان امید به زندگی و احترام به حقوق زنان رتبه‌بندی می‌کند که هدف؛ قرار دادن مردم در مسیر توسعه است.

اولین گزارش توسعه‌ی انسانی ایران در سال ۱۹۹۹ توسط وزارت مدیریت و برنامه‌ریزی با حمایت جامع برنامه‌ی عمران سازمان ملل متحد چاپ شده است (برنامه‌ی عمران سازمان ملل متحد ایران). از آن‌جایی که شاخص‌های توسعه مانند قدرت خرید واقعی، آموزش و پرورش و تندرستی نمی‌توانند گویای نابرابری میان زنان و مردان برای دستیابی به این معیارها باشد، شاخص‌های توسعه‌ی جنسیتی^۲ در سال ۲۰۰۰ مطرح شد که مقدار شاخص توسعه‌ی جنسیتی برای همه‌ی کشورها بدون توجه به درجه‌ی توسعه‌یافتگی آن‌ها پایین‌تر از شاخص توسعه‌ی انسانی و گویای این مطلب است که امکان دسترسی زنان به نیازهای اساسی کمتر از مردان است.

مطالعه‌ی معیار اختیار جنسیتی برای همه‌ی کشورها، بدون استثنا، نشان می‌دهد که در همه‌ی کشورهای جهان، دسترسی زنان به منابع اقتصادی، مشارکت در تصمیم‌گیری و مشارکت اقتصادی اجتماعی کمتر از مردان است.

^۲. GDI

آینده‌پژوهی وضعیت اشتغال زنان در منطقه‌ی خاورمیانه با تأکید بر جایگاه ایران ۹۳

در رأس همه‌ی کشورها سه کشور نروژ، ایسلند و سوئد قرار دارند. این کشورها از توسعه‌ی انسانی بالا برخوردارند و مشارکت زنان در فعالیت اقتصادی و سیاسی آن‌ها بسیار زیاد است (اقتصاد ایران، ۱۳۷۹). توجه به حقوق فردی، اجتماعی و آموزشی زنان شرایطی را فراهم می‌کند که در آن جامعه از توان‌مندی‌ها و شایستگی‌های زنان بهره‌مند و راه توسعه‌ی همه‌جانبه و پایدار فراهم شود. دستیابی به توسعه و رفاه نیازمند برنامه‌ای جامع و کامل در یک دوره‌ی معین است که کشورها تلاش دارند برای تدوین این برنامه‌ها از حداکثر امکانات خود بهره بگیرند. در سال‌های اخیر یکی از اهداف بسیار مهم جمهوری اسلامی ایران، افزایش توان و شایستگی‌های کشورهای کشور در کلیه‌ی زمینه‌ها، به‌خصوص در مقایسه با کشورهای منطقه‌ی خاورمیانه است.

از سال ۱۳۷۸، برای هم‌جهت ساختن سیاست‌های کلی کشور افقی روشن از آینده در دبیرخانه‌ی مجمع تشخیص مصلحت نظام ترسیم شد و در سال ۱۳۸۰ به جای *افقی آینده* از مفهوم *چشم‌انداز* استفاده شد و چشم‌انداز مقوله‌ای برای پیشرفت علوم مدیریتی شد و سپس با همین پیشینه، متن اولیه‌ی سند چشم‌انداز تهیه شد. این سند در سال ۱۳۸۲، پس از اصلاحاتی که مقام معظم رهبری در آن داشتند به تصویب نهایی رسید و در تاریخ ۸۲/۸/۲۳ به قوای سه‌گانه ابلاغ شد. در افق چشم‌انداز بیست‌ساله‌ی کشور، جامعه‌ی ایرانی جامعه‌ای با ویژگی‌های زیر است:

توسعه‌یافته، متناسب با مقتضیات فرهنگی، جغرافیایی و تاریخی خود و متکی بر اصول اخلاقی و ارزش‌های اسلامی، ملی و انقلابی با تأکید بر مردم‌سالاری دینی، عدالت اجتماعی، آزادی‌های مشروع و حفظ کرامت و حقوق انسان‌ها و بهره‌مند از امنیت اجتماعی و فضایی، دست یافتن به جای‌گاه اول اقتصادی، علمی و فناوری در سطح منطقه‌ی آسیای جنوب غربی (شامل؛ آسیای مرکزی، قفقاز، خاورمیانه و کشورهای همسایه) با تأکید بر جنبش نرم‌افزاری و تولید علم، رشد پرشتاب و مستمر اقتصادی، ارتقای نسبی سطح درآمد سرانه و رسیدن به اشتغال کامل (دبیرخانه‌ی مجمع تشخیص مصلحت نظام، بهار ۸۳).

دو روی کرد کلی در تهیه و تنظیم چشم‌انداز عبارتند از: ۱- پیش‌بینی و ۲- آینده‌نگاری. پیش‌بینی، وضعیت موجود و تصویری از آینده را با توجه به امکانات و قابلیت‌های موجود مطالعه می‌کند. آینده‌نگاری، ابتدا تصویری از وضعیت آرمانی و مطلوب را در نظر می‌گیرد و توانایی‌ها و قابلیت‌های لازم برای رسیدن به آن را ایجاد می‌کند.

تحقیق حاضر تلاش دارد تا با توجه به شاخص‌های توسعه‌ی انسانی، جای‌گاه فعلی زنان ایران را در زمینه‌ی اشتغال در منطقه‌ی خاورمیانه بررسی و سپس جای‌گاه وضعیت زنان در زمینه‌ی فوق را در سال ۱۴۰۴ پیش‌بینی کند.

هدف تحقیق: رتبه‌بندی کشورها بر اساس توسعه‌ی انسانی و تعیین جای‌گاه آن‌ها در میان کشورهای منطقه گویای میزان اقتدار و برتری در زمینه‌های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی است. برای آگاهی از سطح پیشرفت اقتصادی و به تبع آن توسعه‌ی انسانی، کشوری که از بیشترین مشارکت زنان در امر اشتغال برخوردار است جای‌گاه و رتبه‌ی برتر را کسب می‌نماید و سایر کشورها با توجه به رتبه‌های کسب‌شده در رده‌های بعدی جای می‌گیرند.

در این تحقیق هدف، ابتدا ارزیابی و بررسی رتبه‌ی فعلی زنان در بخش اشتغال در منطقه‌ی خاورمیانه و سپس آینده‌پژوهی وضعیت زنان تا پایان اجرای سند چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۴۰۴ هجری شمسی است تا دست‌اندرکاران و مسئولان امر بتوانند با تدوین استراتژی‌های مناسب بر نکات منفی و بازدارنده‌ی توسعه‌ی کشور، غلبه و تمهیدات لازم را برای ارتقای وضعیت کنونی اتخاذ کنند.

روش تحقیق

روش انجام این تحقیق توصیفی-تحلیلی است و با توجه به دیدگاه آینده‌پژوهی از تکنیک‌های تجزیه و تحلیل سری‌های زمانی استفاده کرده‌ایم. روش گردآوری اطلاعات با در نظر گرفتن ماهیت موضوع به شکل کتابخانه‌ای است و از منابعی مانند اینترنت و آمارهای سالیانه استفاده کرده‌ایم. آمارهای مربوط به نسبت مشارکت زنان به مردان در امور اقتصادی، برای ۲۲ کشور منطقه‌ی خاورمیانه را از طریق گزارش‌های سالیانه‌ی سازمان ملل متحد به دست آورده‌ایم.

اولین سری آمارها مربوط به سال ۱۹۹۰ است و از سال ۱۹۹۰ تا سال ۲۰۰۷ را به عنوان وضعیت گذشته و سال ۲۰۰۸ به عنوان وضعیت فعلی و سپس در سری سوم، بازه‌ی زمانی سال ۱۴۰۴ را در نظر گرفته‌ایم. در پیش‌بینی آینده از تکنیک‌های تجزیه و تحلیل سری‌های زمانی و مدل‌های پیش‌بینی استفاده کرده‌ایم.

سؤال تحقیق: وضعیت زنان ایران در دست‌رسی به مشاغل در مقایسه با زنان منطقه‌ی خاورمیانه در سال ۱۴۰۴ چگونه خواهد بود؟

آینده‌پژوهی وضعیت اشتغال زنان در منطقه‌ی خاورمیانه با تأکید بر جایگاه ایران ۹۵

فرضیه‌ی تحقیق: با توجه به اقتدار منطقه‌ای جمهوری اسلامی در خاورمیانه به نظر می‌رسد که زنان ایران در مقایسه با زنان خاورمیانه در زمینه‌ی بهره‌مندی شغلی نسبت به دیگر کشورهای منطقه از وضعیتی مناسب برخوردار شوند.

یافته‌های پژوهش

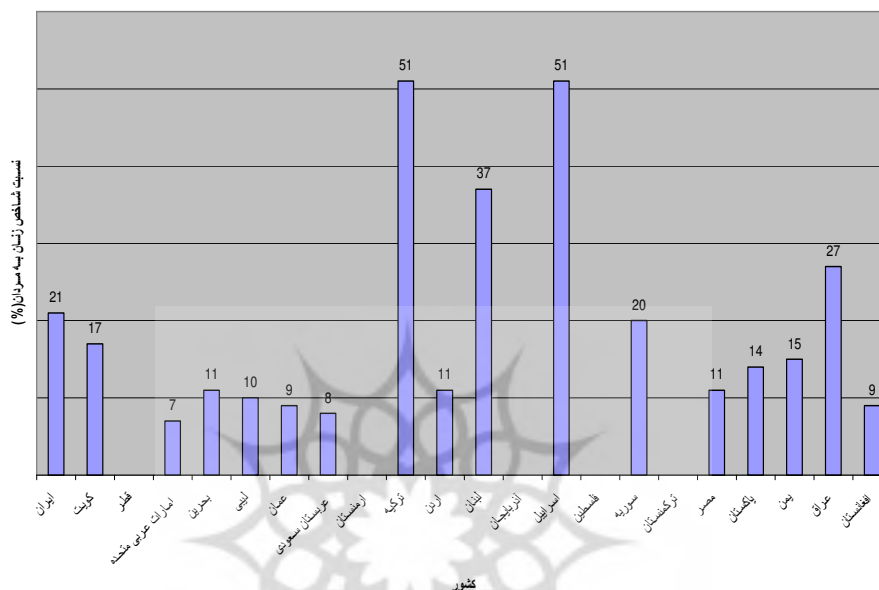
تحلیل وضعیت گذشته‌ی زنان در زمینه‌ی اشتغال در منطقه‌ی خاورمیانه

آمارهای شاخص نسبی اشتغال زنان ۲۲ کشور خاورمیانه را در سال‌های ۲۰۰۸-۱۹۹۰ میلادی جمع‌آوری و ثبت کرده‌ایم.

منبع همه‌ی این آمارها گزارش‌های سالیانه‌ی برنامه‌ی توسعه‌ی سازمان ملل متحد است. نمودارهای ۱ و ۲ رتبه‌بندی کشورهای مورد مطالعه را در سال ۱۹۹۰ (اولین سال) و ۲۰۰۸ (آخرین سال) نشان می‌دهد. در نمودار ۱، رتبه‌بندی ۱۷ کشور خاورمیانه بر اساس شاخص اشتغال زنان در سال ۱۹۹۰ میلادی مشاهده می‌شود (آمارهای مربوط به کشورهای قطر، ارمنستان، آذربایجان، ترکمنستان، فلسطین موجود نیست). اعداد مندرج در نمودار، نسبت شاخص زنان به مردان و به درصد است. برای مثال عدد ۲۱ که مربوط به ایران است نمایان‌گر اشتغال ۲۱ زن در مقابل اشتغال ۱۰۰ مرد است. در کشورهای مورد مطالعه و در سال مورد نظر، بالاترین عدد مربوط به کشورهای اسرائیل و ترکیه بوده است که به‌ازای هر ۱۰۰ مرد شاغل، ۵۱ زن در فعالیت اقتصادی مشارکت داشته‌اند. از سوی دیگر در همان سال، کمترین عدد به امارات عربی متحده تعلق دارد به‌طوری‌که در این شیخ‌نشین به‌ازای هر ۱۰۰ مرد، ۷ زن در فعالیت‌های اقتصادی شرکت داشته‌اند. میانگین شاخص برای ۱۷ کشور خاورمیانه در سال ۱۹۹۰ میلادی، عدد ۱۹/۴ است.

پرتال جامع علوم انسانی

نمودار ۱- مقایسه کشورهای خاور میانه بر اساس شاخص اشتغال زنان (سال ۱۹۹۰)

شاخص کشورهای ایران، ترکیه، اسرائیل، لبنان، عراق و سوریه بالاتر از میانگین بوده و شاخص نسبی اشتغال زنان در کشورهای کویت، امارات عربی متحده، بحرین، لیبی، عمان، عربستان سعودی، اردن، مصر، پاکستان، یمن و افغانستان پایین تر از میانگین است. تفاوت شاخص اشتغال زنان ایران با میانگین شاخص خاورمیانه عدد ۱/۶ را نشان می دهد.

تحلیل وضعیت اشتغال زنان در منطقه خاورمیانه در شرایط کنونی

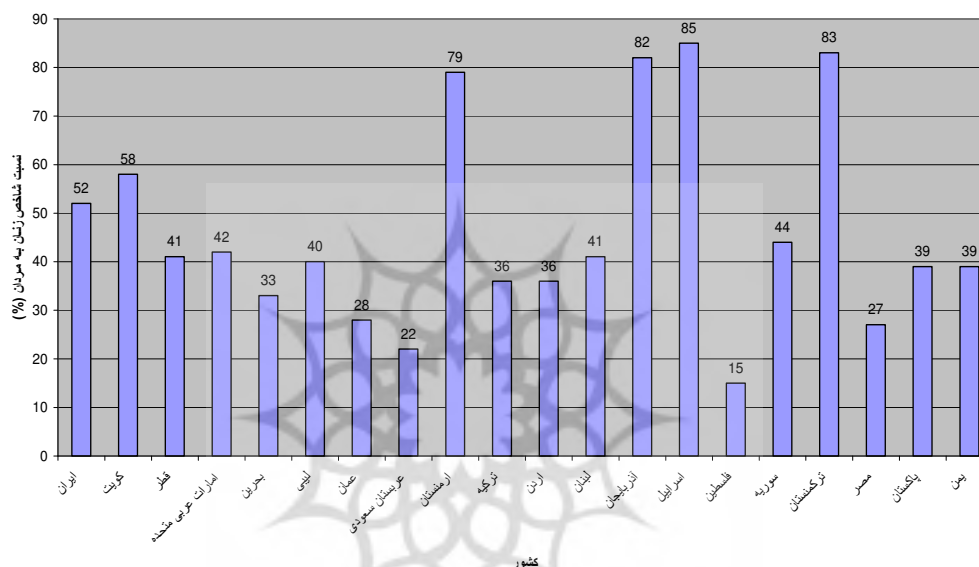
در نمودار ۲، رتبه بندی ۲۰ کشور خاورمیانه بر اساس شاخص اشتغال زنان در سال ۲۰۰۸ میلادی مشاهده می شود (آمارهای مربوط به دو کشور عراق و افغانستان موجود نیست). اعداد مندرج در نمودار، نسبت شاخص اشتغال زنان به مردان و به درصد را در هر کشور نشان می دهد. برای مثال در سال ۲۰۰۸ در ایران به ازای هر ۱۰۰ مرد شاغل، ۵۲ زن در فعالیتهای اقتصادی نقش داشته اند.

بزرگترین عدد شاخص به اسرائیل و کوچکترین عدد شاخص به فلسطین تعلق دارد. به ازای هر ۱۰۰ مرد، در اسرائیل ۸۵ زن و به طور مشابه در فلسطین ۱۵ زن شاغل هستند. میانگین شاخص برای

آینده‌پژوهی وضعیت اشتغال زنان در منطقه‌ی خاورمیانه با تأکید بر جایگاه ایران ۹۷

۲۰ کشور خاورمیانه در سال ۲۰۰۸ برابر با ۴۶/۱ است. میانگین شاخص اشتغال زنان در منطقه‌ی خاورمیانه در فاصله‌ی سال‌های ۱۹۹۰ تا ۲۰۰۸ رشد داشته است.

نمودار ۲- مقایسه کشورهای خاورمیانه بر اساس شاخص اشتغال زنان (سال ۲۰۰۸)

در سال ۱۹۹۰، میانگین ۱۹/۴ بوده در حالی که در سال ۲۰۰۸ میانگین به ۴۶/۱ رسیده است. در واقع در این فاصله اشتغال زنان به‌ازای هر ۱۰۰ مرد از ۱۹/۴ زن به ۴۶/۱ زن افزایش یافته است. به‌عبارت دیگر، اشتغال زنان در مقایسه با مردان افزایش داشته است و عدد ۲۶/۷ را برای زنان در مقابل ۱۰۰ مرد نشان می‌دهد.

شاخص نسبی اشتغال زنان ایران از عدد ۲۱ در سال ۱۹۹۰ به عدد ۵۲ در سال ۲۰۰۸ ارتقاء یافته است. در واقع شاخص نسبی اشتغال در فاصله‌ی ۱۸ سال زنان ۳۱ نفر افزایش داشته است. شاخص کشورهای ایران، کویت، ارمنستان، آذربایجان، اسرائیل و ترکمنستان بالاتر از میانگین و کشورهای قطر،

امارات عربی متحده، بحرین، لیبی، عمان، عربستان، ترکیه، اردن، لبنان، فلسطین، سوریه، مصر، پاکستان و یمن مقدار شاخص از میانگین منطقه کمتر است.

شاخص نسبی اشتغال زنان کشورهای افغانستان و عراق در سال ۲۰۰۸ در آمارهای سازمان ملل ثبت نشده است، اما با اطمینان می‌توان گفت که شاخص این دو کشور پایین‌تر از میانگین منطقه است. در فاصله‌ی سال‌های ۲۰۰۸-۱۹۹۰، شاخص نسبی اشتغال زنان ایران (۳۱) بالاتر از رشد میانگین شاخص نسبی منطقه خاورمیانه (۱۲/۷) بوده است.

کشورهای استقلال‌یافته از اتحاد جماهیر شوروی شامل ارمنستان، آذربایجان و ترکمنستان در سال ۱۹۹۰ به‌عنوان کشور مستقل شناخته نمی‌شدند. هر سه کشور در آمار سال ۲۰۰۸ شاخص‌های بسیار بالایی را به‌خود اختصاص داده‌اند. یکی از دلایل رشد میانگین شاخص اشتغال نسبی زنان منطقه نسبت به ابتدای دوره‌ی وجود کشورهای تازه استقلال یافته است که موجب افزایش میانگین شاخص شده‌اند. در صورتی‌که شاخص کشورهای ارمنستان، آذربایجان و ترکمنستان را در محاسبات مربوط به سال ۲۰۰۸ لحاظ نکنیم، میانگین شاخص ۱۷ کشور باقی مانده برابر با ۳۹/۹ خواهد بود.

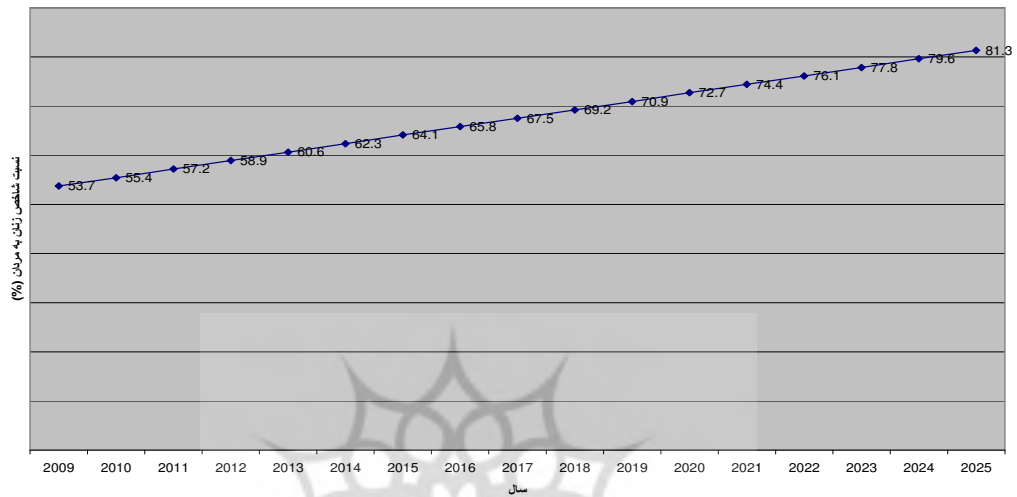
نتیجه این که میانگین شاخص اشتغال نسبی زنان خاورمیانه در طول ۱۹۹۰-۲۰۰۸ در کل ۱۳۷/۶ درصد رشد داشته است. همچنین بدون احتساب شاخص سه کشور تازه استقلال یافته، میانگین شاخص منطقه ۱۰۵/۷ درصد رشد را نشان می‌دهد. قابل ذکر آن که رشد این شاخص در زمان مشابه برای ایران ۱۴۷/۶ درصد بوده است.

تحلیل وضعیت آینده‌ی اشتغال زنان منطقه‌ی خاورمیانه

در نمودار ۳، روند پیش‌بینی شاخص نسبی اشتغال زنان ایران در سال‌های ۲۰۲۵-۲۰۰۸ مشاهده می‌شود. این روند گویای آن است که شاخص روبه‌رشد است و پیش‌بینی می‌شود که شاخص اشتغال، سالیانه به میزان ۱/۶۳ واحد افزایش یابد. انتظار می‌رود در سال ۲۰۲۵ میلادی (۱۴۰۴ شمسی) شاخص اشتغال زنان ایران برابر با ۸۱/۳ واحد شود. بنابراین در صورت تحقق آن می‌توان گفت که در سال ۲۰۲۵ به‌ازای هر ۱۰۰ مرد شاغل، ۸۱/۳ زن نیز در فعالیت‌های اقتصادی مشارکت خواهند داشت.

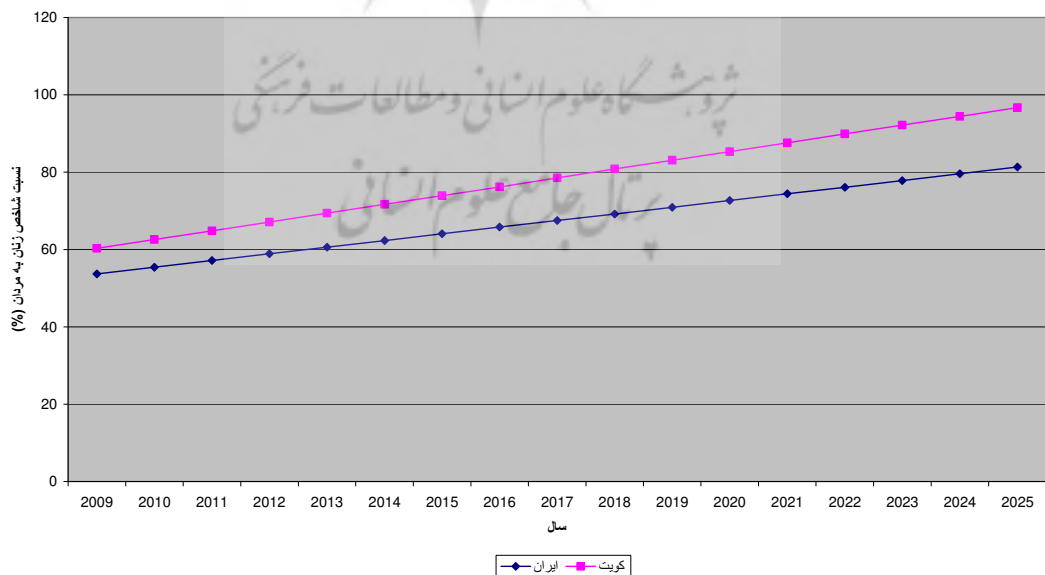
آینده‌پژوهی وضعیت اشتغال زنان در منطقه‌ی خاورمیانه با تأکید بر جایگاه ایران ۹۹

نمودار ۳- پیش‌بینی روند رو به رشد اشتغال زنان ایران (سال ۲۰۰۹-۲۰۲۵)

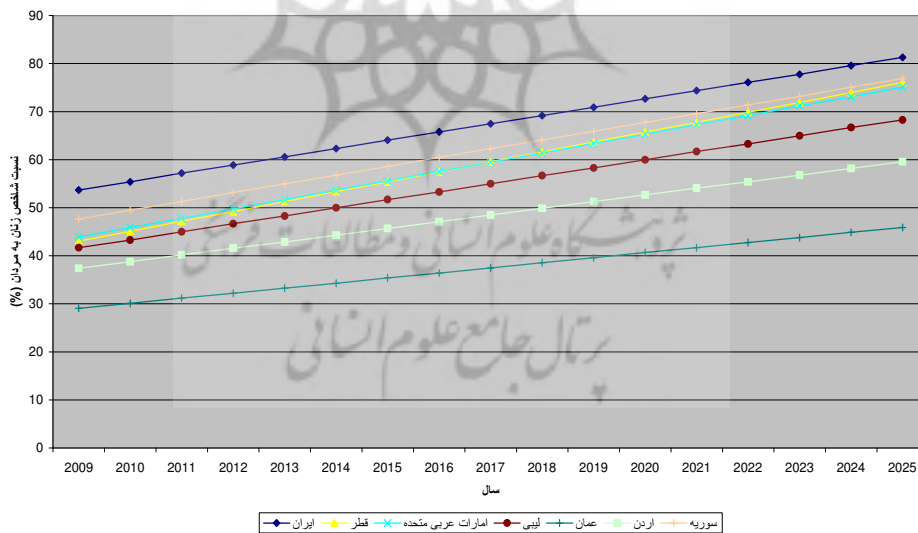
نمودار ۴، پیش‌بینی شاخص اشتغال زنان ایران و کویت را با هم مقایسه می‌کند. برای کویت نیز شاخص اشتغال، روبه‌رشد پیش‌بینی می‌شود. کویت تنها کشور خاورمیانه است که نمودار روند شاخص

نمودار ۴- پیش‌بینی شاخص اشتغال زنان ایران در مقایسه با کویت

اشتغال زنان آن کشور، در ضمن صعودی بودن، بالاتر از نمودار ایران قرار می‌گیرد. فاصله‌ی نقاط ابتدایی و انتهایی نمودار پیش‌بینی شاخص دو کشور با یکدیگر متفاوت است. فاصله‌ی نقاط انتهایی نمودار سال ۲۰۲۵ میلادی در مقایسه با فاصله‌ی نقاط ابتدایی سال ۲۰۰۸ بیشتر شده است بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که شاخص نسبی اشتغال زنان به مردان کویت در مقایسه با ایران از شتابی بیشتر برخوردار است و پیش‌بینی درصد نسبی زنان دارای شغل کویتی در مقایسه با ایران در پایان دوره، بیش از اول دوره خواهد بود. نمودار ۵، پیش‌بینی شاخص نسبی اشتغال زنان ایران را در مقایسه با کشورهای قطر، امارات عربی متحده، لیبی، عمان، اردن و سوریه نشان می‌دهد. پیش‌بینی روند شاخص همه‌ی کشورهای مذکور صعودی و روبه‌رشد است. تفاوت نمودار این کشورها با نمودار قبلی (مقایسه‌ی ایران و کویت) تفاوت در وضعیت استقرار نمودارها است. در نمودار ۴، روند پیش‌بینی شاخص کویت بالاتر از ایران قرار می‌گیرد در صورتی که در نمودار ۵، روند پیش‌بینی شاخص ایران جای‌گاهی بالاتر از سایر کشورها دارد و نمودار آن‌ها با توجه به پیش‌بینی صعودی بودن شاخص این کشورها در پایین نمودار ایران قرار می‌گیرد. با مقایسه‌ی فاصله‌ی نقاط ابتدایی سال ۲۰۰۸ و نقاط انتهایی سال ۲۰۲۵ می‌توان نرخ رشد شاخص اشتغال نسبی زنان کشورهای مختلف را با یکدیگر مقایسه کرد.

نمودار ۵- پیش‌بینی شاخص اشتغال زنان ایران در مقایسه با کشورهای دارای روند صعودی

آینده‌پژوهی وضعیت اشتغال زنان در منطقه‌ی خاورمیانه با تأکید بر جایگاه ایران ۱۰۱

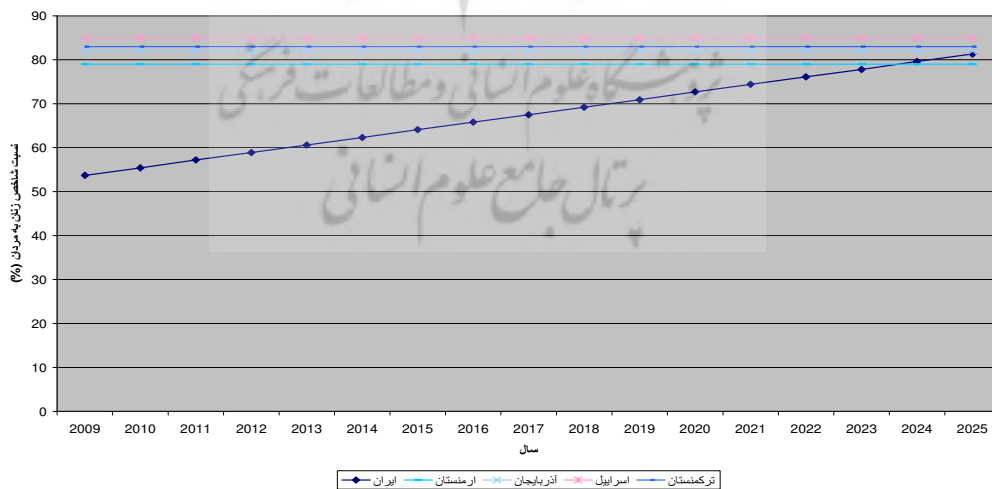
در پی‌گیری روش مذکور در بالا نرخ رشد شاخص اشتغال نسبی زنان کشورهای سوریه، امارات عربی متحده و قطر از نرخ رشد شاخص ایران بیشتر و در مقابل، نرخ رشد شاخص کشورهای لیبی و عمان و اردن از نرخ رشد ایران کمتر است.

نمودار ۶، پیش‌بینی شاخص اشتغال نسبی زنان ایران را در مقایسه با کشورهای ارمنستان، آذربایجان، اسرائیل و ترکمنستان نشان می‌دهد. شاخص اشتغال نسبی زنان چهار کشور ذکر شده ثابت و نرخ رشد شاخص آن‌ها صفر است. هم‌چنین نمودار روند شاخص این چهار کشور در بالاتر از نمودار روند شاخص ایران قرار گرفته است.

بالاترین نمودار مربوط به کشور اسرائیل است. علیرغم ثابت بودن شاخص اشتغال نسبی زنان اسرائیل و سعودی بودن شاخص ایران، شاخص اسرائیل در انتهای دوره باز هم از ایران بالاتر است، اما فاصله‌ی شاخص دو کشور بسیار کم خواهد بود.

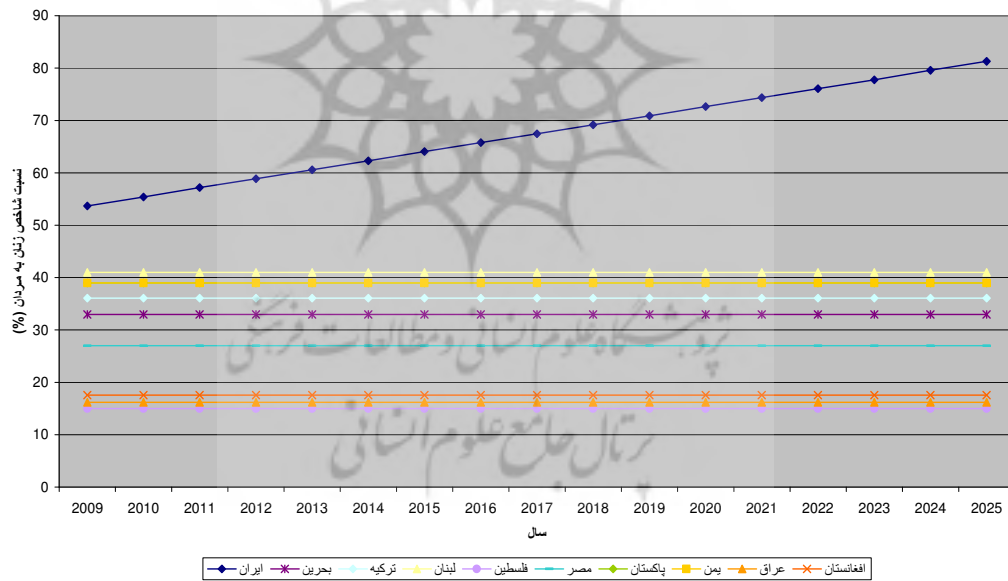
سه کشور استقلال‌یافته‌ی شوروی سابق شامل ارمنستان، آذربایجان و ترکمنستان دارای وضعیتی تقریباً مشابه هستند. روند شاخص سه کشور، ثابت و نرخ رشد شاخص صفر و مقادیر پیش‌بینی شاخص کشورها به هم نزدیک است. همان‌گونه که در نمودار ملاحظه می‌شود مقدار شاخص زنان ایران در پایان دوره بالاتر از ترکمنستان قرار دارد و فاصله‌ی شاخص زنان ایران با آذربایجان و ارمنستان در مقایسه با ابتدای دوره بسیار کاهش خواهد یافت.

نمودار ۶- پیش‌بینی شاخص اشتغال زنان ایران در مقایسه با کشورهای دارای روند ثابت

نتیجه این که شاخص اشتغال نسبی زنان ایران در فاصله‌ی سال‌های ۲۰۲۵-۱۹۹۰ نسبت به شاخص کشورهای ارمنستان، آذربایجان، اسرائیل و ترکمنستان بهبودی چشم‌گیر خواهد داشت. نمودار ۷، پیش‌بینی شاخص اشتغال نسبی زنان ایران را در مقایسه با کشورهای بحرین، ترکیه، لبنان، فلسطین، مصر، پاکستان، یمن، عراق و افغانستان نشان می‌دهد. دو ویژگی مشترک در پیش‌بینی شاخص کشورهای مذکور، ثابت بودن شاخص و پایین بودن نمودارهای آن‌ها از نمودار ایران است. از میان نه کشور که نمودار آن‌ها را نشان دادیم، لبنان دارای بیشترین مقدار و فلسطین دارای کمترین مقدار پیش‌بینی خواهد بود. با عنایت به روند صعودی شاخص ایران و ثابت بودن شاخص سایر کشورها، فاصله‌ی شاخص ایران با نه کشور دیگر در فاصله‌ی سال‌های ۲۰۲۵-۲۰۰۸ افزایش یافته است و در انتهای دوره اختلاف شاخص‌ها به مراتب بیشتر از ابتدای دوره خواهد بود. بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که زنان ایران در افق ۱۴۰۴ و در مقایسه با کشورهای نمودار ۶ از موفقیتی بالا در ارتقای شاخص نسبی مشاغل برخوردار خواهند بود.

نمودار ۷- پیش‌بینی شاخص اشتغال زنان ایران در مقایسه با کشورهای دارای روند ثابت

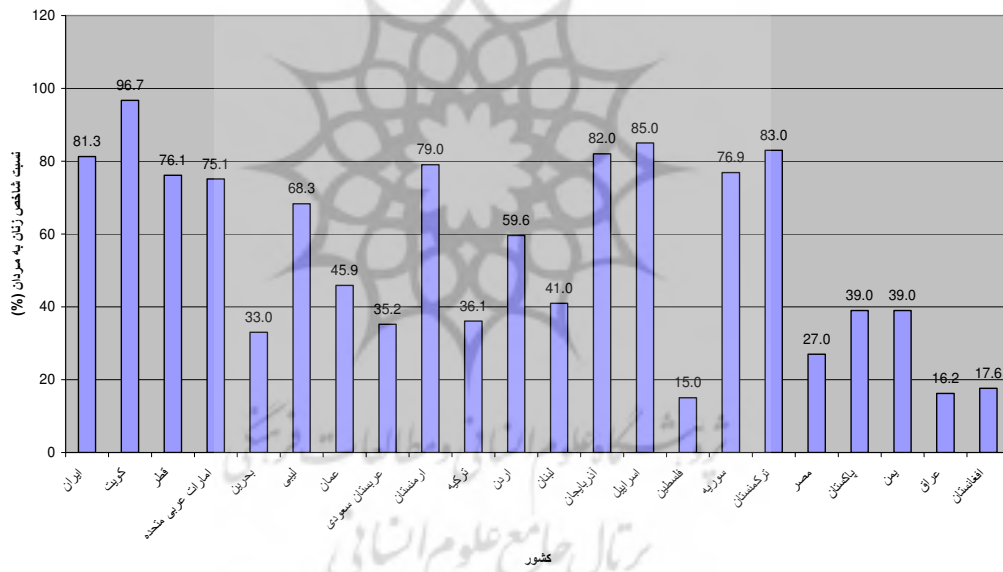

آینده‌پژوهی وضعیت اشتغال زنان در منطقه‌ی خاورمیانه با تأکید بر جایگاه ایران ۱۰۳

جای‌گاه کشورهای خاورمیانه از نظر شاخص اشتغال در چشم‌انداز ۱۴۰۴

نمودار ۸، مقادیر قابل پیش‌بینی شاخص اشتغال نسبی زنان ۲۲ کشور خاورمیانه را در سال ۲۰۲۵ میلادی نشان می‌دهد. بالاترین میزان شاخص مربوط به کویت با عدد ۹۶/۷ و پایین‌ترین شاخص مربوط به فلسطین با عدد ۱۵/۰ است. همچنین عدد شاخص ایران ۸۱/۳ و در رده‌ی پنجم منطقه قرار خواهند گرفت. البته می‌توان گفت که پیش‌بینی فاصله‌ی شاخص ایران با کشورهای کویت، اسرائیل، ترکمنستان و آذربایجان ناچیز است و امکان دستیابی ایران به رتبه‌ی اول یا دوم خاورمیانه قابل انتظار خواهد بود. میانگین شاخص منطقه در ۲۰۲۵ میلادی ۵۴/۹ پیش‌بینی می‌شود. در همین راستا کشورهای ایران، کویت، قطر، امارات، لیبی، ارمنستان، اردن،

نمودار ۸- مقایسه کشورهای خاورمیانه بر اساس پیش‌بینی شاخص اشتغال زنان در سال ۲۰۲۵ (۱۴۰۴)

آذربایجان، اسرائیل، سوریه و ترکمنستان بالاتر از میانگین و سایر کشورهای بحرین، عمان، عربستان،

ترکیه، لبنان، فلسطین، مصر، پاکستان، یمن، عراق و افغانستان پایین‌تر از میانگین قرار می‌گیرند.

نتیجه‌گیری

در جوامع مختلف، ساختارهای اجتماعی، محیط کار و خانواده بر دسترسی زنان به فرصت‌های شغلی تأثیر گذاشته و موجبات تبعیض شغلی میان زنان و مردان را فراهم آورده و زنان را در دستیابی به فعالیت‌های اقتصادی هم‌پای مردان محدود کرده است. این در حالی است که امروزه بسیاری از کشورهای توسعه‌یافته از نقش زنان در پویایی جامعه بهره‌مند شده‌اند زیرا هدف این جوامع به حداکثر رساندن رفاه اجتماعی، و رفاه اجتماعی نیز تابعی از عواملی چون میزان مشارکت اجتماعی و اقتصادی، فرهنگی و سیاسی مردان و زنان است. منطقه‌ی خاورمیانه نیز از تبعیض جنسیتی در رابطه با دسترسی به مشاغل رنج می‌برد چنان‌چه پیش‌بینی‌ها نشان می‌دهند که تا سال ۱۴۰۴، سیزده کشور منطقه دارای رشد صفر و نه کشور از رشد سعودی شاخص نسبی اشتغال زنان برخوردار خواهند شد و در میان کشورهای با رشد سعودی، تنها کویت دارای نمودار پیش‌بینی شاخص بالاتری نسبت به ایران خواهد بود.

با توجه به پیش‌بینی روند شاخص نسبی اشتغال می‌توان گفت که زنان ایران نیز از امکانات شغلی مناسب‌تری نسبت به منطقه در سال ۲۰۲۵ برخوردار خواهند شد زیرا با توجه به میانگین شاخص نسبی اشتغال زنان منطقه که در سال ۲۰۰۸، ۴۶/۱ بوده، این شاخص برای ایران ۵۲ محاسبه شده است و هم‌چنین این میانگین در سال ۲۰۲۵ برای منطقه ۵۴/۹ پیش‌بینی می‌شود و در همین سال این مقدار برای ایران عدد ۸۱/۳ خواهد بود. بنابراین می‌توان پیش‌بینی کرد که در فاصله‌ی سال‌های ۲۰۲۵-۲۰۰۸، درصد رشد شاخص نسبی اشتغال زنان در منطقه ۱۹/۱ درصد و این مقدار برای ایران ۳۶ درصد خواهد شد.

سند چشم‌انداز و برنامه‌های توسعه‌ی اول و پنجم به نقش زن و امکان بهره‌مندی زنان از فعالیت‌های اقتصادی تأکید کرده و در این راستا ایران توانسته است به پیشرفت‌های خوبی دست یابد و جای‌گاه خود را در میان دیگر کشورهای خاورمیانه ارتقاء بخشد.

توجه به راه‌کارهای زیر می‌تواند مرتبه‌ی موردانتظار در مقاله را هموار کند:

- ۱- ایجاد فرصت رشد و ارتقای شخصیت وجودی زنان برای برداشتن موانع اشتغال آن‌ها.
- ۲- از میان بردن ابهامات و تصورات منفی درباره‌ی کار زنان برابر با مردان.
- ۳- آگاه کردن زنان از توانایی‌های‌شان در فعالیت‌های اقتصادی.
- ۴- ایجاد نظر مساعد مسئولان برای گسترش میزان مشارکت زنان.
- ۵- بالا بردن سطح آموزش زنان که تأثیر مستقیم بر برخورداری از مشاغل خواهد داشت.

آینده‌پژوهی وضعیت اشتغال زنان در منطقه‌ی خاورمیانه با تأکید بر جایگاه ایران ۱۰۵

منابع

- اقتصاد ایران (۱۳۷۹) «زنان و فن‌آوری اطلاعات»، سال سوم، شماره بیست و سوم، صص ۲۲-۷.
- ایران اکونومیست (۱۳۸۷) افزایش شکاف جنسیتی در حوزه اشتغال ایران، برنامه عمران سازمان ملل متحد ایران، برگرفته از سایت <http://www.undp.org.ir>.
- تودارو، مایکل (۱۳۷۵) توسعه اقتصادی در جهان سوم، ترجمه‌ی غلامعلی فرجادی، تهران: انتشارات سازمان برنامه و بودجه.
- دبیرخانه مجمع تشخیص مصلحت نظام (بهار ۸۳) چشم‌انداز ۲۰ ساله کشور و متن ابلاغیه سند چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران در آفرق ۱۴۰۴ هجری شمسی.
- روزنامه همشهری (۱۳۸۷) نقش زنان در اقتصاد خاورمیانه، ترجمه‌ی وحیدرضا نعیمی.
- مرکز آمار ایران (۱۳۸۷) درگاه ملی آمار، ریاست جمهوری، معاونت برنامه‌ریزی و نظارت راه‌بردی.
- Brown, M.M.** (1999) "Human development Report 1999" Published for the United Nations Development program (UNDP), New York, Oxford, Oxford university press.
- (2000) "Human development Report 2000" Published for the United Nations Development Program (UNDP), New York, Oxford, Oxford university press.
- (2001) "Human development Report 2001" Published for the United Nations Development Program (UNDP), New York, Oxford, Oxford university press.
- (2002) "Human development Report 2002" Published for the United Nations Development Program (UNDP), New York, Oxford, Oxford university press.
- (2003) "Human development Report 2003, Published for the United Nations Development Program (UNDP), New York, Oxford, Oxford university press.
- (2004) "Human development Report 2004, Published for the United Nations Development program (UNDP), New York, Oxford, Oxford university press.
- (2005) "Human development Report 2005, Published for the United Nations Development program (UNDP).
- Draper, H. William** (1990) "Human development Report 1990" published for the United Nations Development Program (UNDP), New York, Oxford, Oxford university press.
- (1991) "Human development Report Published for the United Nations Development program (UNDP)" New York, Oxford, Oxford university press.
- (1992) "Human development Report 1992" Published for the United Nations Development program (UNDP), New York, Oxford, Oxford university press
- (1993) "Human development Report 1993" Published for the United Nations Development program (UNDP), New York, Oxford, Oxford university press.
- Hamelhnk S.J.** (1999) "Human development PP23-45 in M.Tawfic (chief editor) Word communication and information report 1999 UNESCO.

Kemal, D. (2006)" United Nations Development program, Human development Report 2006, Published for the United Nations Development program (UNDP).

----- (2007-2008)" United Nations Development program, Steiner, Achim, Executive Director United nations Environment, Human development Report 2007_2008 Published for the United Nations Development program (UNDP).

Library of congress country studies (1993) "Status of women" Courtesy embassy of the United Arab Emirates, Washington.

Speth, G (1994)" Human development Report 1990" Published for the United Nations Development program (UNDP), New York, Oxford, Oxford university press

----- (1995)" Human development Report 1995" Published for the United Nations Development program (UNDP), New York, Oxford, Oxford university press

----- (1996)" Human development Report 1997" Published for the United Nations Development program (UNDP), New York, Oxford, Oxford university press

----- (1997)" Human development Report 1997" Published for the United Nations Development program (UNDP), New York, Oxford, Oxford university press

----- (1998)" Human development Report 1998" Published for the United Nations Development program (UNDP), New York, Oxford, Oxford university press

Ulhag, M (2008)" The Human Development concept, UNDP home page

UNDP Home Page (2008) country fact sheets, Iran (Islamic Republic ok), The Human Development index _ going beyond income 2008